

Colegiul Economic "Octav Onicescu" Botoșani
Anul școlar 2019-2020 (perioada cursurilor suspendate 11.03. –
12.06)

Clasa a XII-a
Profesor: OCTAV PAUL

Unitatea de învățare: Cunoașterea
Subiectul lecției: Forme de cunoaștere și tipuri de adevăr
Tipul lecției: Predare-învățare

Lecție realizată în colaborare cu doamna Ana Maria Rusu, profesor la Colegiul "Alexandru
cel Bun" Gura Humorului

În lecția de data trecută am discutat despre cele două surse ale cunoașterii, așa cum ne apar ele încă din filosofia clasică: *simțurile* și *rațiunea*.

Indiferent însă de sursa din care provin, informațiile pot fi *opinii* sau *cunoștințe*.

Opinia

- este o părere, o convingere care poate fi adevărată sau falsă;
- fiind o convingere, ea este, deci, subiectivă (persoana o acceptă fără să aibă dovezi suficiente care să o susțină);
- fiind subiectivă, ea este acceptată de persoană în mod necritic (deci fără să fie supusă prea serios testului îndoielii), deci nu este certă, sigură.
- Exemplu: *Eu cred că Pământul este plat.*

Cunoașterea

- este o opinie care este adevărată și, în plus, pentru care există dovezi suficiente (adică dovezi ce sunt acceptate de în egală măsură de mai mulți oameni) care o întemeiază;
- existența dovezilor acceptate de mai mulți oameni îi conferă cunoașterii caracter obiectiv;
- dovezile suficiente care o întemeiază fac ca cunoașterea să fie certă, sigură.
- Exemplu: *Planeta Pământ este un corp ceresc cu formă aproximativ sferică.*

Pentru a aprofunda această problemă vă propun un fragment din *Problemele filosofiei* de Bertrand Russell:

Bertrand Russel
(1872–1970)

• Comparați cunoștința certă și reală (descrișă de J. Locke) și convingerea adevărată (descrișă de B. Russell).

Ori de câte ori percepem un acord sau un dezacord între meșteșurile noastre, avem o cunoștință certă. Ori de câte ori suntem siguri că aceste idei sunt în acord cu realitatea lucrurilor, avem o cunoștință certă și reală. Considerând drept criteriu acordul între ideile noastre și realitatea lucrurilor, cred că am arătat în ce constă adevărata certitudine, certitudinea reală (...).

John Locke, *Eseu asupra intelctului omeneș*

pe cel ce încearcă să-i dezlege și să-i conducă pe drum în sus, în caz că ei ar putea să pună mâinile pe el și să-l ucidă, oare nu l-ar uicide?

Ba chiar așa.

Iată, dragă Glaucon, (...) domeniul deschis vederii e asemănător cu locuința-închisoare, lumina focului din ea – cu puterea soarelui. Iar dacă ai socoti urecușul și contemplarea lumii de sus ca reprezentând sușul sufletului către locul inteligibilului, ai înțelege bine ceea ce nădăjduiam să spun (...).

Bertrand Russell (1872–1970), *Problemele filosofiei* Cunoaștere și opinie

La prima vedere ne-am putea imagina că noțiunea de cunoaștere poate fi definită drept „convingere adevărată”. Atunci când ceea ce credem este adevărat, s-ar putea spune că am dobândit cunoașterea a ceea ce credem. Însă așa ceva nu s-ar potrivi cu modul în care cuvântul este folosit de obicei. Pentru a un exemplu foarte trivial: dacă un om crede că numele fostului prim-ministru începe cu B, el crede ceva adevărat, deoarece fostul prim-ministru este Sir Henry Bannernam. Însă, chiar dacă el crede că dl. Balfour este fostul prim-ministru, el tot va crede că numele fostului prim-ministru începe cu B. Și totuși această convingere, deși adevărată, nu ar fi considerată cunoaștere. Dacă printr-o anticipare inteligentă un ziar anunță rezultatul unei bătălii înainte de primirea oricărei telegramme ce dă rezultatul, cu ceva noroc ar putea anunța ceea ce, mai apoi, să se dovedească rezultatul real și să îi convingă pe cititorii săi mai puțin experimentați. Însă, în pofida adevărului convingerii lor, nu se poate spune că ei posedă cunoaștere. Este deci limpede că o convingere adevărată nu este cunoaștere atunci când este dedusă dintr-o convingere falsă.

Analog, nu se poate numi cunoaștere o convingere adevărată atunci când este dedusă printr-un raționament greșit, chiar dacă premisele din care este dedusă sunt adevărate. (...) dacă ceea ce credem ferm este adevărat, atunci se numește *cunoaștere*, cu condiția să fie intuitivă sau inferată (logic sau psihologic) din cunoașterea intuitivă din care rezultă logic. Dacă ceea ce credem ferm este fals, atunci se numește *eroare*. Ceea ce credem ferm și nu este nici cunoaștere, nici eroare și, de asemenea, ceea ce credem cu ezitări, deoarece nu este intrinsec evident sau este derivat din ceva ce nu este intrinsec evident în cel mai înalt grad se poate numi opinie probabilă. Astfel, cea mai mare parte a ceea ce ar trece în mod obișnuit drept cunoaștere este opinie mai mult sau mai puțin probabilă.

Bertrand Russell - *Problemele filosofiei*

- Cunoașterea nu poate fi definită ca fiind convingerea adevărată (adică adevărul unei convingeri nu este suficient pentru a o transforma în cunoaștere).

- Pentru ca o convingere să fie cunoaștere trebuie îndeplinite simultan condițiile:

1. O convingere adevărată este cunoaștere doar dacă este dedusă dintr-o convingere adevărată.
2. O convingere adevărată este cunoaștere doar dacă este dedusă printr-un raționament corect.

Tot aici Russell face distincția dintre cunoaștere și eroare:

- dacă ceea ce credem ferm este adevărat se numește *cunoaștere*

dacă ceea ce credem ferm este fals se numește *eroare*.

Din cele discutate până acum, două sunt criteriile care fac diferența dintre opinie și cunoaștere: *adevărul* și *întemeiere*.

În lecția trecută am văzut că empirismul și raționalismul leagă problema *întemeierii* cunoașterii de sursa opiniilor. În continuare, astăzi, vom discuta despre **adevăr**.

Pentru a ști că o opinie este adevărată trebuie îndeplinite două condiții:

1. Să știm ce este adevărul,
2. Să știm cum să recunoaștem adevărul.

Prima condiție are în vedere definirea adevărului, iar a doua criteriile prin adevărului.

Apar, astfel, două probleme:

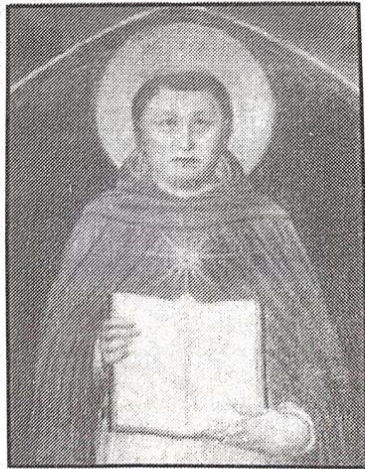
1. Ce este adevărul ?
2. Cum recunoaștem adevărul ?

Răspunsurile la aceste două probleme au determinat apariția a trei teorii despre adevăr:

1. Teoria adevărului *corespondență* (o opinie este adevărată dacă este în acord cu faptele, cu realitatea),
2. Teoria adevărului *coerență* (o opinie este adevărată dacă este în acord cu alte opinii deja dovedite ca adevărate),
3. Teoria adevărului *utilitate* sau teoria *pragmatistă* a adevărului (o opinie este adevărată dacă se dovedește ca având valoare în practică, deci utilitate).

Intelectul uman este măsurat de lucruri, astfel încât conceptul omului nu este în sine și de la sine adevărat (...), ci adevărul (verus) se predică pornind de la ceea ce concordă cu lucrurile. Pornind de aici, de la ceea ce lucrul este sau nu este, o opinie poate fi adevărată (vera) sau falsă (falsa).

Thoma din Aquino (1225–1274),
Summa Theologiae

Adevărul corespondență - teorie susținută de autori ca Aristotel și Toma din Aquino.

Aristotel arăta că: *a enunța că ceea ce este nu este, sau că ceea ce nu este este, constituie o propoziție falsă; dimpotrivă, o enunțare adevărată este aceea prin care spui că este ceea ce este și că nu este ceea ce nu este.*

- deci propoziția este adevărată atunci când ceea ce afirmă ea se întâmplă în realitate, când există o corespondență între enunț și fapt.

Toma din Aquino, în mod similar, arată că *adevărul este adecvarea dintre lucru și intelect.*

Teoriei adevărului corespondență i se pot aduce critici consistente:

- Ce putem spune despre adevărul unei opinii care trimite la realități care nu mai sunt prezente (cum sunt enunțurile care se referă la evenimente petrecute în trecut) ?
- Ce putem spune despre enunțurile pur teoretice din domenii ca matematica ?

5. Adevărul coerență

Să luăm mai întâi o judecată de fapt: „Burr l-a ucis pe Hamilton în duel” sau „Pe această creanță se află o pasăre cardinal”. Pentru omul obișnuit este evident că a testa astfel de judecăți înseamnă a vedea dacă ele corespund faptelor. Dar, cât o privește pe prima, e suficient să facem următoarea remarcă pentru a-l clinti din convingerea sa când cugetă asupra judecății „Burr l-a ucis pe Hamilton în duel”, el admite (sau crede că admite) că adevărul acesteia înseamnă corespondența. Și e întru totul natural să se spună că dacă adevărul înseamnă așa ceva, atunci acesta trebuie și testat apelându-se la corespondență. Or, cele două chestiuni sunt deosebite: dacă spune că criteriul adevărului este corespondența, omul obișnuit confundă criteriul cu înțelesul adevărului.

O analiză cât de sumară va arăta însă că în acest caz corespondența nu poate fi folosită drept criteriu al adevărului. Căci unul dintre termenii care urmează să fie puși în corespondență a dispărut definitiv: azi nu mai trăiește nimeni care să fi fost martor la acel duel faimos; și chiar dacă ar mai trăi, el nu ar putea să-și valideze amintirile numai prin experiență. E limpede, de aceea, că în astfel de cazuri criteriul adevărului trebuie căutat în altă parte. Și cu cât ne gândim mai mult, cu atât devine mai evident că un astfel de criteriu constă în a pune judecata noastră în conexiune cu o sumedenie de alte judecăți pe care suntem nevoiți să le facem în cursul cercetării. Anume, dacă e adevărată opinia

Adevărul coerență - teorie susținută de autori ca Brand Blanshard

Susținătorii teoriei adevărului coerență au arătat că înțelegerea adevărului drept corespondența cu faptele nemulțumește, pentru că nu oferă un criteriu satisfăcător pentru recunoașterea acestuia.

Ei credeau că adevărul se stabilește comparând opiniile nu cu realitatea, ci cu alte opinii deja acceptate.

Brand Blanshard - *Natura gândirii*

- Corespondența nu poate fi nici criteriul și nici înțelesul adevărului

1. Corespondența nu poate fi criteriul adevărului.
a) Pentru enunțurile factuale care se referă la evenimente din trecut nu există decât un termen al corespondenței (enunțul), celălalt (faptul) dispărând.

despre uciderea lui Hamilton, atunci mii de știri din ziare, reviste, cărți, un număr aproape nesfârșit de fapte despre destinele celor din familia Hamilton, despre ultimii ani din viața lui Burr, despre istoria vieții politice din America – toate acestea se vor încheia într-o imagine coerentă. Dar dacă acea opinie este falsă, atunci ar decurge că ziaristii, istoricii, oamenii politici cei mai demni de crezare s-au înșelat atât de mult, generație după generație, cu privire la ceea ce credea un întreg popor, încât nu am mai fi în măsură să punem dincolo de îndoială nici un fapt istoric (...) Criteriul real al adevărului judecății este dat de opiniile noastre aflate în conexiune cu aceasta și care, o dată ce ea ar fi respinsă, ar trebui la rândul lor să fie eliminate. Or, acest criteriu este coerența.

La acestea s-ar putea replica astfel: „În cazul unei atare judecăți valoarea corespondenței este pusă într-o lumină falsă. Desigur, ea nu poate fi utilizată în acele cazuri particulare în care unul din termenii ei a dispărut. Dar prin aceasta ea nu este discreditată acolo unde este aplicabilă, și nici nu dovedește că, acolo unde nu e aplicabilă, ca ar putea fi înlocuită printr-un criteriu. (...) Să luăm judecata: «Acea pasăre este o pasăre cardinal.» Când auzim pe cineva făcând o remarcă precum aceasta, cum o testăm? Ne uităm și observăm. Dacă există o corespondență între ceea ce s-a afirmat și ceea ce am observat, vom spune că judecata este adevărată; dacă nu – că este falsă. În realitate, exact așa ne convingem de adevărul unei judecăți precum aceasta. Iar ceea ce ne convinge este experiența”.

Deși argumentul este plauzibil, să-l analizăm pe fragmente. În el se presupune că judecății noastre îi corespunde un anumit fapt real, care este accesibil direct simțurilor, este aflat dincolo de orice îndoială și căruia gândirea trebuie să i se adecveze. Or, acest „fapt real” este o ficțiune. Căci ceea ce este luat drept fapt și folosit ca atare nu reprezintă decât o altă judecată sau o colecție de judecăți; iar verificarea constă în coerența dintre judecata inițială și judecățile din această colecție.

Să ne oprim asupra păsării cardinal. Se admite că aceasta este un fapt – un fapt brut, nealterat, care e accesibil direct simțurilor, punându-i-se la dispoziție o realitate căreia gândirea noastră urmează să-i corespundă. Or, o pasăre nu e niciodată doar un dat senzorial, ori chiar o colecție de date senzoriale. Căci, să presupunem că în locul nostru ar fi un animal, echipat cu toate simțurile, fiecare dintre acestea având o maximă acuitate – dar, spre deosebire de noi, incapabil să ataseze un înțeles unui dat senzorial, să observe asemănările, conexiunile, diferențele. Va percepe o astfel de ființă ceea ce percepem noi? Evident că nu. Recunoașterea unei păsări cardinal este o realizare intelectuală remarcabilă; deoarece ca presupune ca implicit – dar, prin aceasta, nu mai puțin real – să se sesizeze *conceptul* de pasăre cardinal; în acest scop e nevoie să se facă un salt foarte mare, de la ceea ce este dat la o clasificare ideală. Chiar și cel mai profan dintre noi, atunci când reușește să recunoască acea pasăre, va putea să tragă de aici o bogăție de idei: ideea de organism viu, cea despre un regn al păsărilor și specific și de o anumită culoare – aceste noțiuni și multe, altele fiind atât de strâns legate de identificarea în cauză încât dacă s-ar renunța la oricare dintre ele, gândirea noastră, și-ar pierde trăsăturile distinctive. (B. B l a n s h a r d, *Natura gândirii*)

- Criteriul adevărului trebuie căutat în concordanța cu enunțurile care se referă la faptele descrise. Deci în coerența enunțului cu alte enunțuri.

b) Pentru enunțurile factuale care se referă la realități prezente (*Această pasăre este o pasăre cardinal*)

- O pasăre nu este niciodată un fapt brut, un simplu dat senzorial, ci și o sumă de concepte (mărime, culoare, zbor caracteristic, habitat, etc.).
- Rezultă că nu există o cunoaștere imediată a păsării cardinal.
- Recunoașterea unei astfel de păsări este un act intelectual care presupune punerea în acord a unor concepte (organism viu, pasăre, cântec specific, etc).
- În consecință, criteriul adevărului este tot coerența (conceptelor).

2. Corespondența nu poate fi înțelesul adevărului

- Dacă presupunem că criteriul adevărului este coerența, iar înțelesul (esența) acestuia corespondența, atunci ar trebui să testăm presupunerea prin testul coerenței. Ceea ce ar fi o incoerență.
- Rezultă că coerența este și înțelesul și criteriul adevărului

înțelegerea ca reprezentând natura adevărului.

William James (1842–1910), *Pragmatismul* Adevărul utilitate

Orice dicționar ne spune că adevărul este o proprietate pe care o au unele dintre ideile noastre; el constă în faptul că acele idei sunt „concordante” cu realitatea, tot așa cum eroarea constă în „neconcordanța” cu aceasta. Ca și intelectualiștii (filosofii raționaliști – n.n.), pragmatii admit această definiție. (...)

Pragmatismul pune aici întrebarea sa obișnuită: „Admițând că o idee, o opinie este adevărată, la ce deosebiri concrete va duce acest lucru în viața noastră? Ce experiențe se vor produce în locul celor care s-ar fi produs dacă opinia noastră ar fi fost falsă? Pe scurt: ce valoare are adevărul în bani gheață, în termeni proprii experienței?”

Punând această întrebare, pragmatistul constată imediat care e răspunsul convenit: *ideile adevărate sunt cele pe care putem să le asimilăm, pe care le putem valida, cărora le putem acorda adeziunea noastră și pe care le putem verifica. Sunt false ideile în cazul cărora nu putem*

Adevărul utilitate - teorie susținută de autori ca W. James, J.St. Mill

Filosofii pragmatii au susținut că o opinie nu este adevărată prin ea însăși. Ea nu se *naște* adevărată. Ea *devine* adevărată dacă dovedim că este funcțională, utilă în activitatea noastră.

William James - *Pragmatismul*

- Filosofi pragmatii acceptă definiția adevărului ca fiind corespondența cu faptele dar ridică o problemă: *ce valoare are adevărul în viață, în practică ?*
- Răspunsul la întrebare este și definiția pragmatistă a adevărului: ideile adevărate sunt cele pe care le putem asimila, le putem verifica și valida.
- Sunt false ideile pe care nu le putem verifica și valida.

proceda astfel. Iată care e diferența practică la care duce faptul de a avea idei adevărate; și iată ce trebuie să înțelegem prin adevăr. Sub acest nume nu putem cuprinde nimic altceva.

Aceasta este teza pe care vreau să o apăr. Adevărul unei idei nu este o proprietate care i-ar fi inerentă și care ar rămâne inactivă. Adevărul este un *eveniment* care se produce în privința unei idei. Aceasta *devine* adevărată; ea este făcută adevărată de anumite fapte. Ea își dobândește adevărul printr-o activitate specifică, constând în a o verifica și având drept scop și rezultat *verificarea* ei. Și, de asemenea, ea își dobândește *validitatea* prin realizarea unei activități având drept scop și rezultat *validarea* ei. (...)

Se poate spune despre o idee fie că „ea este utilă întrucât este adevărată”, fie că „ea este adevărată întrucât este utilă”. Cele două expresii urmăresc să spună exact același lucru: ambele constată că există o idee care se realizează și care se poate verifica. „Adevărul” se va aplica ideii ce pune în mișcare activitatea de verificare; „util” – funcției îndeplinite de idee, când această funcție este realizată în întregime în lumea experienței.

- Adevărul pragmatist:

1) nu este o proprietate inerentă și inertă a ideilor,
2) este un eveniment care se produce în privința unei idei.

- O idee devine adevărată, este făcută adevărată de anumite fapte.

- Rezultă că o idee își dobândește adevărul printr-o activitate ce constă în verificarea ei și având drept scop și rezultat verificarea ei.

- O idee nu este bună în ea însăși, ci în măsura în care
ne este profitabilă.

